

MUNI
SPORT

np/nk4121 – Reflexe praxe 1

Stručné teoretické východisko – abecední slovník základních pojmů

Akční výzkum ve vzdělávání

- reflektivní zpětnovazební proces, v němž účastníci systematicky zkoumají a hodnotí svou vlastní vzdělávací praxi využitím technik kvalitativního výzkumu

ALACT model

- metodický postup pro reflektování výuky a navrhování alternativ postupu
- zkratka pojmů **A**ction (jednání), **L**ooking back (zpětný pohled na jednání), **A**wareness (uvědomění si podstatných aspektů), **C**reation alternatives (vytvoření alternativních postupů jednání), **T**rial (vyzkoušení); tyto pojmy popisují jednotlivé fáze procesu reflexe při reflektivní praxi
- dle Korthagen, 2011

Alterace

- třetí fáze metodického postupu metodiky 3A
- varianta didaktického řešení určité výukové situace navržená s cílem zlepšit kvalitu původního řešení
- při jejím hodnocení lze posoudit jako zlepšující (úspěšnou), zhoršující (neúspěšnou) či neutrální (bez kvalitativního důsledku)

Analýza

- druhá fáze metodického postupu metodiky 3A
- rozpoznání nejdůležitějších strukturních součástí či vlastností výuky
- vedena cílem uvědomění si těch složek výuky, které by bylo možné měnit s důsledkem zvýšení kvality výuky

Anotace

- první fáze metodického postupu metodiky 3A
- základní popis výuky a jejich kontextů; vedena cílem zaznamenat výchozí myšlenkový obraz výuky a jeho podstatné vnitřní a vnější souvislosti (*Slavík et al., 2020*)
- stručný výstižný popis, který shrnuje nejdůležitější poznatky o pozorované výuce a přináší tím základní informace o kontextu probíraných situací; cílem je umožnit vnímat výuku jako celek, aby bylo možné porozumět analýze a alteraci výukových situací (*Janík et al., 2016*)

Determinanty výuky

- vnější nebo vnitřní faktory, které spolurozhodují o kvalitě výuky a při pozorování jsou bezprostředně nebo nepřímo rozpoznatelné v reálné podobě výukových situací
- charakteristiky výuky – determinanty přímo vymezující určitou kvalitu, kterou může výuka vykazovat (struktura, integrita výuky)
- komponenty výuky – determinanty, které vytvářejí podmínky pro kvalitu výuky (organizační formy, fáze výuky)
- hlavní determinanty výuky: a) vzdělávací obsah (dle oboru)
b) způsob tematizace vzdělávacího obsahu v činnosti a komunikaci
c) cíle vzdělávání v a výchovy
ve výuce

Didaktická analýza výuky

- rozčlenění reflektované výuky na její strukturní části charakterizované pojmenováním a popisem jejich didakticky důležitých vlastností a jejich vztahů jak mezi sebou navzájem, tak k nadřazeným celkům

Didaktická kazuistika

- diagnosticky zaměřený didaktický popis a výklad konkrétního případu výuky, který prostřednictvím využití teoretických znalostí charakterizuje průběh výuky a rozebírá její determinanty
- vypovídá o kvalitě výuky a přináší poznatky o didakticky důležitých jevech
- analogií didaktické kazuistiky v širším kontextu kvalitativního výzkumu je případová studie

Didaktický výzkum výuky

- hluboce promyšlený, teoreticky zdůvodněný způsob profesní reflexe výuky spojený s hodnocením kvality výuky, jímž se zabývají výzkumníci v nejtěsnější spolupráci s učiteli

Didaktická znalost obsahu

- projevuje se v učitelově dovednosti rozumět vzdělávacímu obsahu z hlediska žáků a podle toho s obsahem didakticky zacházet tak, aby učitel své žáky motivoval k učení a podporoval je při zvládnání vzdělávacího obsahu (*Slavík et al., 2016*)
- složka učitelovy profesní výbavy, která mu umožňuje vyučovat obsah tak, aby byl pro žáky dostupný a motivující; v obsahově zaměřeném přístupu je hlavní složkou profesní kompetence, která by měla být u učitelů rozvíjena (*Janík et al., 2020*)

Integrita výuky

- klíčová determinanta výuky, který vypovídá o míře didakticky funkčního souladu mezi vzdělávacím obsahem výuky, zamýšlenými cíli výuky a společnými aktivitami učitele a motivovaných žáků
- pro obsahově zaměřený přístup je to jedna z klíčových charakteristik výuky sloužící při hodnocení jako kritérium kvality výuky

Intuice

- praktické vědomí
- usuzování a rozhodování opřené o tacitní znalosti
- provází a kontroluje aktivity v praktických situacích a projevuje se víceméně automaticky bleskurychle během jednání nebo v okamžitých spontánních soudech a úsudcích
- primární intuice je nepoučená profesním výcvikem či speciálními odbornými znalostmi
- sekundární intuice je rozvinutá, obohacená profesním výcvikem a speciálními odbornými znalostmi

Klíčové situace výuky

- jsou při reflexi vyhodnoceny jako relativně nejdůležitější pro utváření učebního prostředí a pro dosažení cílů pedagogického díla

Kontext výuky

- vnější kontext představují různé okolnosti z oborů nebo oblastí, z nichž výuka čerpá svůj vzdělávací obsah, tyto okolnosti mají či mohou mít vliv na kvalitu výuky
- vnitřní kontext jsou různé okolnosti uvnitř posuzované výuky, které mají či mohou mít vliv na kvalitu výuky

Kritérium kvality výuky

- měřítko kvality komponent výuky
- hodnotící pojmenování pro charakteristiky výuky

Kritické situace výuky

- ty klíčové situace, které vyžadují zlepšující změnu, protože jsou zdrojem problémů v tvorbě učebního prostředí a vedou ke zhoršení kvality výuky

Kurikulum

- obsah vzdělávání orientovaný vzdělávacími cíli, záměrně nebo nezáměrně osvojovaný žáky v učebním prostředí a textově zakotvený v kurikulárních dokumentech
- dosažené kurikulum – obsah, který si žák ve výuce osvojil a umí jej užívat a zvládat
- realizované kurikulum – obsah uskutečňovaný ve výuce v interakcích učitele a žáků
- zamýšlené kurikulum – obsah určený pro výuku a zaznamenaný v kurikulárním programu, v učitelově přípravě na výuku, atd.

Kvalita výuky

- souhrn všech vlastností výuky, které podmiňují dosažení jejich cílů; čím je kvalita výuky vyšší, tím lépe jsou plněny její cíle
- míra kvality výuky je dána mírou přínosu jejího učebního prostředí pro rozvoj žákovských znalostí obsahu a pro dosažení cílů výuky
- komplexní strukturované kritérium odvozené z cílových požadavků na výuku, jehož stav určuje pozici výuky na hodnotové škále a poukazuje na ty determinanty výuky, které vyžadují zlepšení

Metodika 3A

- metodický postup pro zkvalitňování výuky na základě hodnocení její kvality
- 3A jako zkratka prvních písmen pojmů, které vystihují tři navazující fáze metodického postupu (anotace-analýza-alterace)
- cílem je: a) poznávání (anotace), didaktické zhodnocení (analýza) a navržení alternativ (alterace) profesních praktik učitelů při utváření učebního prostředí a podpoře učení žáků
 - b) využití získaných poznatků pro podporu učitelů při zvyšování kvality výuky prostřednictvím rozvíjejících hospitací

Myšlenkový obraz výuky

- souhrn všeho, co si pozorovatel zapamatuje z pracovního pole výuky, co si zpětně dokáže v představě vybavit a vypovídat o tom s uvážením nejdůležitějších momentů a jejich souvislostí

Obsahová jádra výuky

- základní obsahové složky, jímž mají žáci rozumět a naučit se je zvládat
- jsou tvořena strukturou jádrových konceptů, které poskytují výuce vzdělávací obsah
- kolem obsahových jader výuky se soustřeďuje komunikace a hlavní aktivity žáků v učebním prostředí výuky

Pedagogické dílo

- je výukový celek organizovaný učitelským záměrem tvořit se žáky učební prostředí a tak dosáhnout stanoveného cíle, jemuž jsou podřízeny dílčí výukové situace

Profesní kompetence

- způsobilost (oprávnění), kterou učitel prokazuje při plánování a přípravě výuky, při realizaci kurikula ve výuce, při hodnocení žáků i během reflexe a evaluace výuky
- a) dovednosti či způsobilosti pro vlastní pedagogickou činnost – projevují se v klíčových oblastech profesní činnosti: plánování výuky, řízení a organizace procesu učení žáků, vytváření učebního prostředí, hodnocení procesů i výsledků učení žáka, systematické reflektování výuky
- b) osobnostní předpoklady a profesní etika – projevují se při interakci a komunikaci se žáky, s jejich rodiči a ostatními účastníky vzdělávacího procesu
- c) profesní znalosti – znalosti cílů a kontextů vzdělávání, znalosti kurikula, didaktické znalosti vzdělávacího obsahu, pedagogicko-psychologické znalosti o žácích

Reflektivní kompetence učitele

- součást učitelské profesní kompetence
- nutná podmínka odborné komunikace v profesi
- projevuje se v empirické, teoretické a odborné rovině soudů a úsudků, které učitel formuluje při výpovědích o své profesní činnosti ve výuce či v souvislosti s ní
- složky:
 - a) shromažďování informací o výuce
 - b) analýza a hodnocení výuky
 - c) zdůvodňování výukových postupů
 - d) návrhy na zlepšení výuky

Reflektivní praktik

- vykonavatel výuky vyznačující se kompetencí využívat reflexe ke zkvalitňování vlastní činnosti
- profesionál, který umí zpětně analyzovat, zdůvodňovat a vyhodnotit vlastní profesní činnost s cílem udržovat její kvalitu na vysoké úrovni nebo ji zlepšovat

Reflektivní praxe

- model vykonávání praxe v učitelské profesi, který odborně, cíleně a systematicky využívá reflexi k porozumění a zkvalitňování profesního jednání
- pojetí profesního vzdělávání, v němž je reflexe praktické činnosti východiskem pro hlubší analytické porozumění profesnímu výkonu, pro vysvětlování a zdůvodňování jeho postupů, pro jejich hodnocení a zlepšování s oporou v teorii
- model reflektivní praxe – specifické pojetí profesního vzdělávání, v němž je profesní výkon chápán jako součást reflektivního procesu nabývání znalostí a rozvoje kompetencí prostřednictvím tvořivého řešení problémů praxe; učitel opírá svoji profesní činnost o zvažování alternativ, o rozhodování, co v dané pedagogické situaci dělat a vyhodnocení úspěšnosti rozhodnutí prostřednictvím reflexe v akci a po akci

Reflexe po akci

- probíhá v době mimo přímou výuku a umožňuje promyšlenou verbalizovanou analýzu reflektovaných situací a reflektivní dialog o nich (v profesní skupině)

Reflexe v akci

- probíhá bezprostředně během činnosti učitele ve třídě a průběžně zabezpečuje kvalitu výukových situací ve prospěch pedagogického díla

Reflexe výuky

- zpětnovazební činnost, která analyticky interpretuje výuku a přispívá k její evaluaci s cílem výuce profesionálně porozumět a navrhnout její alterace
- formami reflexe výuky jsou:
 - a) hospitace – přímá nebo technicky zprostředkovaná pozorovatelská účast ve výuce s cílem získat informace o vzdělávacím procesu, hodnotit jeho kvalitu, poskytnout hospitovanému učiteli zpětnou vazbu, a tím podpořit zavádění zlepšujících změn v jeho práci
 - b) evaluace výuky – činnost, která zajišťuje stav kvality výuky na určitém místě a ve vymezeném čase
 - c) výzkum výuky – nejnáročnější forma reflektování výuky; záměrná, systematická, plánovitá činnost získávání, interpretace a operacionalizace údajů z výuky, která v kontextu teorie poskytuje zpětnovazební informace s možností jejich využití pro zlepšování kvality výuky

Struktura výuky

- způsob uspořádání částí výuky k sobě navzájem i do nadřazených celků
- strukturací výuky (vnitřními i vnějšími souvislostmi jejich složek) je ovlivněna kvalita výuky

Tacitní/implicitní znalosti

- uplatňují a projevují se intuitivně během rozhodování při jednání
- jednající člověk si tacitní znalosti může uvědomovat jen okrajově během reflexe v akci a případně je později verbalizovat (slovně vyjádřit) zpětně při reflexi po akci

Triangulace

- v kontextu kvalitativního výzkumu nebo při reflexi výuky se jedná o způsob zvyšování objektivity soudů a úsudků prostřednictvím využití více hledisek na stejný předmět, zejména srovnání pohledů různých osob nebo použití různých metod

Učitelovo pojetí výuky

- souhrn všech trvalejších osobních předpokladů, s nimiž učitel přistupuje k výuce, a které se bezděčně nebo vědomě promítají do jeho profesního rozhodování a jednání
- vyvíjí se získáváním zkušeností z výuky a rozvíjí se prostřednictvím profesního vzdělávání spojeným s reflexí a hodnocením praxe

Výuka

- časoprostorově vymezený souhrn interakcí mezi učiteli a žáky, v němž jsou s vysokou mírou intencionality (*zaměření se na předmět, směřování k cíli*) vytvářeny příležitosti k učení (se) prostřednictvím činností s určitým obsahem a s ohledem na sledované cíle

Výuková situace

- součást procesu výuky vymezená časem, místem a obsahem výuky
- jádrem je zpravidla učební úloha
- jednotlivé výukové situace se podílejí na celkové kvalitě výuky v závislosti na své pozici ve struktuře výuky a na míře jejich vlivu na dosažení cílů výuky
- míra této podpory je vyjádřena vymezením čtyř kategorií kvality výukových situací
 - a) VS selhávající – bez zjevného přínosu pro žáky, nepřispívá k dosažení cílů výuky, potřeba alterací je velmi vysoká
 - b) VS nerozvinutá – poskytuje žákům příležitost osvojovat si základní poznatky na základní úrovni kvality, potřeba alterací je vysoká
 - c) VS podnětná – poskytuje žákům příležitost k učení na základě jejich vlastní činnosti a komunikace, ale neklade důraz na souvislosti a na náhled žáků na vlastní poznávací postupy, potřeba alterací je nízká
 - d) VS rozvíjející – poskytuje žákům příležitost k učení na základě jejich vlastní činnosti a komunikace včetně kladení důrazu na souvislosti s náhledem žáků na vlastní poznávací postupy, alterace nejsou nutné

Záznam výuky

- a) dokumentační záznam – podrobný popis a výklad všech nejdůležitějších jevů a jejich vzájemných vztahů v pozorované výuce; vzniká postupným vlastním výběrem pozorovaných jevů a formulací soudů a úsudků o nich pozorovatelem; reflexe s ním spojená je následně strukturovaná; formou dokumentačního záznamu je didaktická kazuistika
- b) kritériální záznam výuky – předem strukturovaný do kategorií-kritérií hodnocení; pozorovatel vybírá a označuje ty z nich, které ve výuce zjistil; reflexe s ním spojená je předběžně strukturovaná

Literatura

- Janík, T. et al. (2016). Kvalita (ve) vzdělávání: obsahově zaměřený přístup ke zkoumání a zlepšování výuky. Brno: Masarykova univerzita.
- Korthagen, F. et al. (2011). Jak spojit praxi s teorií: didaktika realistického vzdělávání učitelů. Brno: Paido.
- Slavík, J. et al. (2020). Reflexe a hodnocení kvality výuky I. Plzeň: ZČU.